

Հ.Ս. ՊԵՏՐՈՍՅԱՆ, Վ.Ս. ՂՈՒԿԱՍՅԱՆ, Կ.Մ. ԱՐՇԱԿՅԱՆ

**ԱՄՐԱՆԱՎՈՐՎԱԾ ԿՈՄՊՈԶԻՏՏԱՅԻՆ ՆՅՈՒԹԵՐԻ ՀԵՂՈՒԿ ՖԱԶԱՅԻՆ
ՀԱՄԱՏԵՂՈՒՄԸ**

Հետազոտված են տոգորման գործընթացները նորմալ և բարձր ճնշումների պայմաններում: Բերված են տեխնոլոգիական ռեժիմները և առանձին պարամետրերը: Ամրանավորող ֆազի հեղուկ մայրակով տոգորումն ապահովում է մայրակ-մետաղալար ամուր կորզումը: Հետևանքում ստացվում են մեխանիկական բարձր հատկություններով կոմպոզիտային նյութեր: Կառուցվածքում երևում են բաժանման կտրուկ մակերեսները: Ամրանավորումը կատարվում է և՛ անընդհատ, և՛ ընդհատվող թելքերով: Կիրառվում է ինչպես անընդհատ լցում, այնպես էլ կենտրոնախույս լցում ընդհատվող լարերով ձուլման գործընթացում:

Առանցքային բաղեր. կոմպոզիտային նյութ, տոգորում, բարձր ճնշում, մեխանիկական հատկություններ, կառուցվածքագոյացում կենտրոնախույս գոտում, անընդհատ ձուլում, կենտրոնախույս ձուլում:

Ներածություն: 21-րդ դարում տեխնիկական առաջընթացն անհնար է պատկերացնել առանց նոր նյութերի ստեղծման, որոնք կարող են աշխատել արտակարգ պայմաններում՝ բարձր ու ցածր ջերմաստիճաններում, քիմիապես ագրեսիվ միջավայրերում, ստատիկ ու դինամիկ բեռնվածությունների տակ և այլն: Բարձր տեսակարար ամրությամբ, հրամրությամբ, պլաստիկությամբ և այլ արժեքավոր հատկություններով օժտված նոր նյութերի ստեղծման բնագավառում մեծ հետաքրքրություն են ներկայացնում մետաղական հիմքով կոմպոզիտային նյութերը, որոնք ամրանավորված են մետաղական թելքերով [1]:

Թելքավոր կոմպոզիտային նյութերի անվանացանկը շատ մեծ է և նոր տեխնոլոգիաների կիրառմամբ կարող է զգալիորեն ընդլայնվել: Տեխնիկայում լայնորեն կիրառվում են հետևյալ կոմպոզիցիաները՝ Cu-W, Cu-Mo, Ni-W, պողպատ-Cu, Al-B, Al-W, Al-Mo, Al-չժանգոտվող պողպատ և այլն:

Այս բնագավառում մեծ տարածում են գտել հեղուկ մետաղով թելքերի տոգորման եղանակները, որոնք կիրառվում են այն դեպքում, երբ բացակայում է մայրակի և թելքի միջև փոխազդեցությունը: Առաջին անգամ այս եղանակը կիրառվել է Cu-W կոմպոզիցիայի ստացման համար [2]: Այն ունի որոշակի հեռանկար մետաղական և կերամիկական թելքերով ամրանավորված կոմպոզիտային նյութերի ստացման դեպքում հատկապես այն ժամանակ, երբ շատ հեռանկարային բորային և ածխածնային թելքերի մեթոդը կիրառելի չէ՝ հալույթի և թելքերի միջև փոխազդեցության պատճառով:

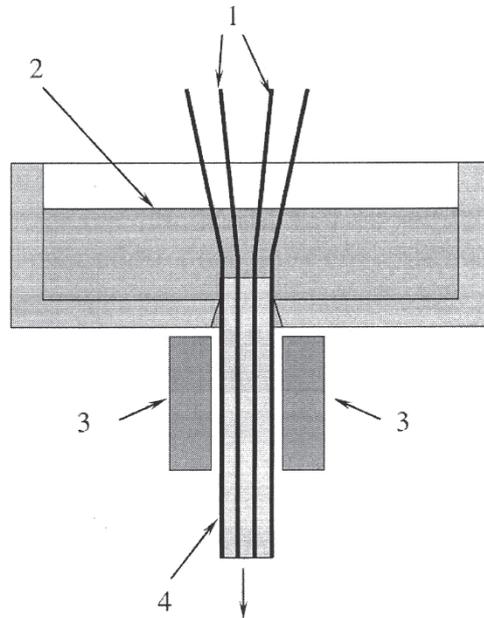
Ելնելով վերոհիշյալից՝ աշխատանքի նպատակն է հետազոտել ամրանավորված կոմպոզիտային նյութերի հեղուկ ֆազային համատեղումը և ուսումնասիրել կառուցվածքի ու հատկությունների ձևավորման գործընթացը, ինչը հանդիսանում է արդիական և հեռանկարային խնդիր:

Խնդրի դրվածքը և մեթոդիկայի հիմնավորումը: Հետազոտությունները կատարվել են Cu+պողպատյա մետաղալար համակարգի համաձուլվածքի վրա: Մայրակի նյութը մատուցվում է հեղուկ ֆազային վիճակում: Ամրանավորող ֆազը (պողպատ 55) կարող է լինել առանձին՝ անընդհատ թելքերի ձևով, ընդհատվող թելքերով կամ լարերի փնջով: Կոմպոզիտային նյութ ստանալու համար օգտագործվել են ձուլման սարքեր: Տոգորումը կատարվում է ինչպես նորմալ ճնշման տակ, վակուումում կամ կապիլյար ներծծումով, այնպես էլ ճնշման տակ, գերծայնային և էլեկտրական դաշտերում՝ մագնիտադինամիկ տոգորում: Զգալի հաջողություններ են գրանցվել այս եղանակով այլումինային համաձուլվածք-սիլիցումի կարբիդի կամ սիլիցիումի նիտրիդի թելքերով կոմպոզիցիաների ստացման գործընթացում [3]:

Նորմալ ճնշման տակ տոգորումն իրականացվում է այն դեպքերում, երբ ամրանավորող լարերը լավ թրջվում են մայրակի նյութով (պղինձ), թերմոդինամիկորեն կայուն են այդ հալույթում կամ թույլ փոխազդում են մայրակի նյութերի հետ: Բացի դրանից, այդ դեպքում ստացվող կոմպոզիտային նյութի մեջ սահմանափակում է դրվում լարի ծավալի նկատմամբ, քանի որ մայրակի շերտը պետք է բավարար լինի միջլարային տարածություններում: Մայրակի նյութը պետք է լցնի միջլարային տարածություններն իր ծանրության ուժի շնորհիվ: Պարզագույն տարբերակում լարերը տեղադրվում են ձուլածևի մեջ, որը պատրաստված է ստանդարտ մետաղական համաձուլվածքից, որից հետո կատարում են հեղուկ մայրակի մատուցումը: Հեղուկ մայրակի բյուրեղանալուց հետո լարերը ծավալում կապվում են միմյանց հետ: Այս դեպքում օգտագործվում են անընդհատ լարերը՝ որպես ամրանավորող ֆազ [4, 5]:

Ընդհատվող լարերով ամրանավորման դեպքում օգտագործում են վառարանի ներսում պտտվող տիգել, որը լի է հեղուկ մայրակով (պղինձ) [6]: Պտտման ժամանակ լարերը հավասարաչափ բաշխվում են կոմպոզիտային նյութի ամբողջ ծավալով, որից հետո պտտման արագությունը նվազում է, և վերջապես սառչում է կոմպոզիտային նյութը:

Ավելի հեռանկարային և լայն կիրառում ստացած հեղուկ մայրակով տոգորման տարատեսակներից է նորմալ ճնշման տակ անընդհատ լցման եղանակով ձուլումը: Այս մեթոդի համաձայն (նկ. 1)՝ ամրանավորող ֆազերն անընդհատ մատուցվում են հեղուկ մայրակ և հավաքվում բյուրեղացուցիչի մեջ, որտեղ կազմավորվում է կոմպոզիտային նյութը:

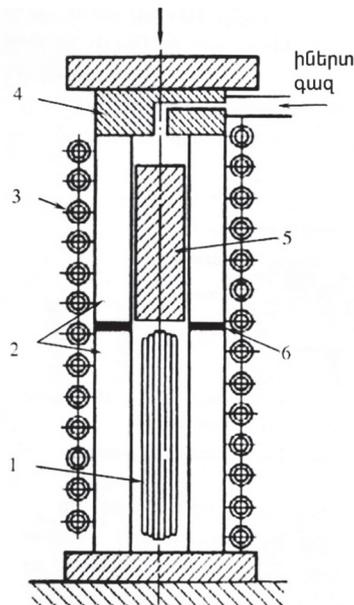
Նկ. 1. Շարունակական ձուլման գործընթացի սխեման.
 1 - մանրաթել, 2 - հեղուկ մեխադ, 3 - կաղապար, 4 - կոմպոզիտ

Այս եղանակով կարելի է ստանալ տարբեր պրոֆիլներ՝ անկյունակներ, երկտավրներ, շվեյերներ, լիստեր, որոնք երկարությունը մինչև 1 մ է: Մայրակի նյութը չպետք է փոխազդի լարի նյութի հետ: Լայն կիրառում է ստացել ճնշման տակ տոգորումը, երբ կիրառվում է ավելի քան 0,1 ՄՊա ճնշում [7, 8]: Այս ճնշման տակ հեղուկ մայրակը մատուցվում է միջլարային տարածություն: Այս դեպքում մետաղական հալույթը ձևավորում է կոմպոզիտային նյութը, որը գտնվում է հատուկ սարքավորման մեջ: Կենտրոնախույս ձուլման եղանակով կարելի է պատրաստել խողովակներ, վռաններ, օղեր: Հարկ է նշել, որ ճնշման տակ տոգորումն իրականացվում է այն դեպքում, երբ լարերի միջև հեռավորությունը շատ փոքր է, կամ լարը վատ է թրջվում մայրակի նյութերով: Նկ. 2-ում պատկերված է այն սարքավորումը, որով իրականացվում է ածխաթելքերի ճնշման տակ տոգորումը հեղուկ Al-ով: Այն կազմված է 2 գրաֆիտե ձևերից (2), որոնք առանձնացված են միջադիրով (6) և տեղադրված են (3) ինդուկտորի մեջ: Ներքին մասում տեղադրված է թելքերի խուրձը (1), իսկ վերին կեսում՝ մետաղը, որը նախատեսված է տոգորման համար (5): Ճնշումը մատուցվում է (0,5-1 ՄՊա) արգոն գազով: Տևողությունը՝ մի քանի րոպե: Տոգորումից հետո շինվածքը արագ սառեցվում է: Նկ. 2-ում սխեմատիկորեն պատկերված է տոգորման տարբերակը:

Հետազոտության արդյունքները: Կոմպոզիտային նյութերի ստացման տեխնոլոգիայի ընտրության հիմքում դրված են հետևյալ կարևորագույն գործոնները.

1. Մայրակի և ամրացնող ֆազի ճիշտ ընտրություն:
2. Ամրացնող ֆազի ներդրումը մայրակ՝ առանց վնասվածքների առաջացման:
3. «Մայրակ – մետաղալար» սահմանագծի ամուր կապի ստեղծում:
4. Ամրացնող ֆազի հավասարաչափ բաշխում մայրակի նյութի մեջ:

Կոմպոզիտային նյութի ստացման հեղուկ ֆազային եղանակի հիմքում

Նկ. 2. Ինդրո գազով ճնշման տակ տոգորման սարքավորման սխեման.

- 1 – թելեր,
- 2 – գրաֆիտե ձևեր,
- 3 – ինդուկտոր,
- 4 – գազամղիչ,
- 5 – մեղաղ,
- 6 – ջերմամեկուսիչ ներդիր

դրված է հեղուկ մայրակի կիրառումը, որով տոգորելով ամրանավորող ֆազը՝ ստացվում է բարձրամուր կոմպոզիտային նյութ: Լավ են տոգորվում Al, Cu, Ag-ի միկրոմոնոբյուրեղները, ինչպես նաև որոշ մետաղալարեր: Փորձերում օգտագործվել են հեղուկ պղինձ և պողպատյա թելքեր (պողպատ 55 մակնիշի): Դժվարահալ մետաղների տոգորումը կատարվում է տաք մամլումով: Կատարվում է ջերմաստիճան – ժամանակ – միջավայր պարամետրերի ճիշտ ընտրություն:

Մետաղական հիմքով կոմպոզիտային նյութերի ստացման բոլոր տեխնոլոգիական գործընթացների համար ընդհանուր են հետևյալ փուլերը՝

- ամրացնող ֆազի մաքուր մակերևույթի ապահովում,
- բաղադրիչների նախապատրաստում և բովախառնուրդի պատրաստում (մետաղափոշիների ամրանավորում),
- կոմպակտ կոմպոզիտային նյութերի ստացման պլաստիկ դեֆորմացիան փոշեմետալուրգիական կամ ձուլման մեթոդներով:

Կոմպոզիտային նյութերի ստացման հեղուկ ֆազային եղանակը յուրօրինակ է նրանով, որ մայրակը հեշտ կարող է տոգորվել ամրացնող ֆազով ինչպես մասնակի ձևով, այնպես էլ համակցված՝ ամբողջական ձևերով (օգտագործելով առանձին լարերի խորձ՝ քառասյին կամ կարգավորված դասավորությամբ):

Տոգորման գործընթացի առավելություններն են՝

- գործնականում անձակոտկեն նյութերի ստացումը,
- ամրացնող ֆազի հավասարաչափ բաշխումը մայրակի նյութի մեջ,
- ամրացնող ֆազի կարգավորված կառուցվածքի ապահովումը,
- կարելի է ստանալ ցանկացած երկրաչափական կառուցվածք՝ առանց

լրացուցիչ մեխանիկական մշակման:

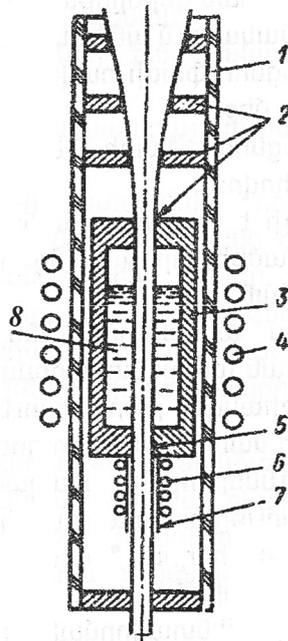
Սակայն այս առավելությունների կողքին առկա են նաև մի շարք տեխնոլոգիական բարդություններ: Այսպես, մայրակի և լարի սահմանային գոտում հնարավոր են քիմիական փոխազդեցություններ, որոնք առաջացնում են միջանկյալ արգասիքներ: Այս երևույթը սահմանափակում է դնում կոմպոզիտային նյութերի ստացման հեղուկ ֆազային եղանակի արտադրական հնարավորությունների նկատմամբ:

Հայտնի են տոգորման մի շարք եղանակներ.

- տոգորում նորմալ ճնշման տակ,
- վակուում ներծծում,
- պիզմենտավորում բարձր ճնշման տակ,
- համակցված եղանակներ:

Հեղուկ տոգորման մասնավոր դեպքերից է լարերի ձգումը հեղուկ մայրակի միջով, որն այլ կերպ կոչվում է կոմպոզիտային նյութերի ստացման անընդհատ ձգման մեթոդ: Այս եղանակով կարելի է ստանալ բարդ կառուցվածքի արտադրանք, այդ թվում՝ նաև խողովակներ: Այս մեթոդը կարելի է ստանալ թերմոդինամիկորեն կայուն ամրացնող ֆազի դեպքում, որը կայուն է մայրակի նյութի նկատմամբ: Տեխնոլոգիական գործընթացը իրականացվում է ամրացնող ֆազի խրձերի վրա հեղուկ մայրակի ծանրության ուժի տակ լցման միջոցով (նկ. 3): Այստեղ կարելի է կիրառել արտադրական գալազանգված և գալակադապարներ:

Նկ. 3-ում բերված է նորմալ ճնշման տակ ամրացնող ֆազի հեղուկ մայրակի նյութի տոգորման գործընթացի տեխնոլոգիական պատկերը: Տոգորման ժամանակ լարերը, անցնելով հեղուկ մայրակով լցված վաննաներով, առանց իրար հետ կոնտակտ կազմելու՝ անցնում են ձգման ֆիլիերով, բարձրացնելով «մայրակ – մետաղալար» կառչման ամրությունը: Այս եղանակով ստացվող բոլոր տեսակի պրոֆիլները բերված են նկ. 4-ում: Որպես թերություն հարկ է նշել ծակոտիների առաջացումը, որն արդյունք է ֆազի նորմից ավելի քանակության ներդրումը հեղուկ մայրակի մեջ ($V_{\Delta} = 40-80\%$): Այս երևույթը հանգեցնում է կոմպոզիտային նյութի ամրության նվազեցմանը: Նշված երևույթից խուսափելու համար ամրացնող ֆազի ծավալային պարունակությունը վերցվում է $V_{\Delta} = 25_{\text{սսվ.}}\%$ -ից ոչ ավելի:

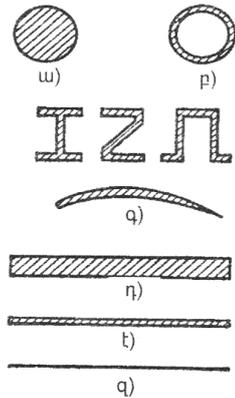
Նկ. 3. Մեքաղալարերի անընդհատ փոփոխման սարքավորման սխեման.
 1 – քվարցե խողովակ; 2 – լարի կոլիմատորներ; 3 – տիգել; 4 –ինդուկտոր; 5 – ձևավորող անցք; 6 – սառնարան; 7 – բյուրեղացուցիչ; 8 - հալոյթ

Ընդհատվող կարճ լարերով տոգորման գործընթացն իրականացվում է հեղուկ մետաղով լցված պտտվող տիգելների մեջ, որոնք տեղադրում են վառարաններում: Պտտվող տիգելներում կարճ լարերը լրիվ թռջվում են հեղուկ մայրակով (պղնձով), և տիգելի պտտման արագության փոքրացմանը զուգընթաց կոմպոզիտային նյութը աստիճանաբար սառչում է:

Հեղուկ ֆազային գործընթացին հատուկ է շշաձև մայրակը: Դժվարահալ մետաղներից պատրաստված մետաղական ցանցը (TiC, TaC, WC) տոգորելով հեղուկ Cu-ով՝ ստացվում է կոմպոզիտային նյութ, որն օժտված է բարձր հակաշփական հատկություններով: Ամրացնող ֆազերի մեծ մասը տոգորման բարձր ջերմաստիճաններում ընդունակ է օքսիդանալու, որը բացասաբար է ներգործում ամրացնող ֆազ-մայրակ բաժանման սահմանի ամրության և ստացվող կոմպոզիտային նյութի ընդհանուր հատկությունների վրա: Հետևաբար՝ հեղուկ մայրակով ամրացնող ֆազի տոգորումը բարձր ջերմաստիճաններում իրականացվում է կամ պաշտպանիչ միջավայրերում, կամ վակուումում: Վերջինս առավել գնահատելի է ամրացնող ֆազի մակերևութային ակտիվացման և ամրացման կոնտակտային ֆազի ապահովման տեսակետից: Վակուում միջավայրը կիրառվում է ոչ միայն օքսիդացման պրոցեսներն արգելակելու, այլև վակուում -

մթնոլորտային ճնշում տարբերություն ապահովելու համար, որը նպաստում է որոշակի ուժով տոգորում իրականացնելուն: Այս մեթոդով կոմպոզիտային նյութերի ստացումն իրականացվում է արտադրական վակուումային վառարաններում:

Cu-ի հետ տարբեր մետաղալարերով կամ կերամիկական բնույթի միկրոմասնիկներով կոմպոզիտային նյութերի ստացման ժամանակ նախապես լարերը մաքրում ենք քիմիական եղանակով, ապահովելով $\ell/d = 20...30$ չափսերը: Պատրաստի լարերը ենթարկվում են ծածկապատման Cu-ով գալվանական վաննաներում, հետո՝ թրծման ու լցվում պտտվող տիգելների մեջ: Վերջում դրանք սառեցվում են, և ստացվում Cu-պողպատ 55 կոմպոզիտային նյութ, պողպատի տարբեր ծավալների համար՝ $V_p=10, 20, 30$ ծավ. %, և որոշվում է ստացված կոմպոզիտային նյութի σ_{σ} ու HB: Կառուցվում է HB - V_p գրաֆիկ պատկերը, և կատարվում միկրոկառուցվածքային վերլուծություն (նկ. 4):

Նկ. 4. Մետաղալարային փնջի տոգորման մեթոդով ստացված շինվածքներ

Եզրակացություն: Հեղուկ ֆազային ամրանավորումը կոմպոզիտային նյութին տալիս է բարձր ամրություն, կարծրություն և կառուցվածքային հոմոգենություն:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

1. **Портной К.И., Салибеков С.Е., Светлов И.Л., Чубаров В.М.** Структура и свойства композиционных материалов.- М.: Машиностроение, 1979.- 225 с.
2. **Иванова В.С., Копьев И.М.** Упрочнение металлов волокнами: Монография.- М.: Наука, 1973.- 207 с.
3. **Иванова В.С., Копьев И.М., Елагин Ф.М.** Алюминиевые и магниевые сплавы, армированные волокнами.- М.: Наука, 1974.- 199 с.
4. **Cunningham A.L., Davies L.G., Alexander J.A.** The characteristics of the Mg-B composite system // 14-th National Symposium SAMPE.- 1968, Nov.- P. 11-1B-2.
5. **Dolowy J.F., Shimizu H., Taylor R.J., Webb B.A.** Fabrication – Testing - Design of Al-B Composite Materials // 14-th National Symposium SAMPE.- 1968, Nov.- P. 11-1B-1.

6. Патент США N 3753694, 1973.
7. **Заболоцкий А.А., Салибеков С.Е.** Разработка и исследование углеалюминиевого композиционного материала // *Металловедение и термическая обработка металлов.*- 1978.- N 10.- У. 49-51.
8. Факторы, влияющие на формирование структуры и свойств композиционных материалов системы алюминия – углеродное волокно / **С.Е. Салибеков, А.А. Заболоцкий, В.А. Турченков и др.** // *Порошковая металлургия.*- 1977.- N 2.- С. 58-64.

А.С. ПЕТРОСЯН, В.С. ГУКАСЯН, К.М. АРШАКЯН

СОПОСТАВЛЕНИЕ ЖИДКОЙ ФАЗЫ В АРМИРОВАННЫХ КОМПОЗИЦИОННЫХ МАТЕРИАЛАХ

Исследованы процессы пропитки при высоком и низком давлении. Приведены технологические режимы и отдельные параметры процессов. Пропитка упрочняющей фазы жидкой матрицей обеспечивает прочную связь матрица-волокно. В итоге получают высокопрочные механические свойства композиционного материала. Обеспечена резкая граница матрица-волокно. Армирование проходит как для непрерывного действия упрочняющих фаз, так и для упрочнения дискретными волокнами. Применяются процессы как непрерывного литья, так и центробежного литья для дискретного армирования.

Ключевые слова: композиционный материал, пропитка, высокое давление, механические свойства, структурообразование, непрерывное литье, центробежное литье.

H.S. PETROSYAN, V.S. GHUKASYAN, K.M. ARSHAKYAN

COMPARISON OF THE LIQUID PHASE IN REINFORCED COMPOSITE MATERIALS

The processes of impregnation at high and low pressures have been studied. The technological regimes and individual process parameters are presented. The impregnation of the strengthening phase with a liquid matrix provides a strong bond between the matrix and fiber. As a result, high-strength mechanical properties of the composite material are obtained, as well as a sharp matrix-fiber interface is provided. Reinforcement takes place as a continuous action of strengthening phases, as well as hardening with discrete fibers. Both continuous casting processes and centrifugal casting for discrete reinforcement are used.

Keywords: composite materials, impregnation, high pressure, mechanical properties, structure formation, continuous casting, centrifugal casting.